

Institut dětí a mládeže MŠMT

Připravenost pracovníků s dětmi a mládeží na problémy „evropanství“

Větrovský S., Válek Z.

IDM MŠMT
Praha 2000

Obsah

1. Úvod	3
2. Porovnání názorů pracovníků s dětmi a pedagogů s názory mládeže ČR a mládeže ze zemí Evropské unie	4
3. Připravenost pracovníků s dětmi a mládeží na implementaci Úmluvy o právech dítěte	12
- Informovanost o Úmluvě	12
- Názory na dodržování zásad Úmluvy	13
- Participace	15
4. Připravenost pracovníků s dětmi a mládeží k řešení sociálně patologických jevů mezi mládeží	
- Drogová závislost	16
- Kriminalita a projevy xenofobie	17
5. Nové úkoly v oblasti vzdělávání a volného času	
- Vzdělávání	18
- Nezaměstnanost	19
- Ekologie	20
- Volný čas	21
6. Závěry	22

1. Úvod

Základem pro přípravu tohoto materiálu jsou data získaná v rámci akce Bambiriáda 2000, konané na Střeleckém ostroze v Praze, kde výzkumný tým IDM MŠMT provedl sběr dat mezi pracovníky s dětmi a mládeží, kteří se této akce zúčastnili. V dotazníkovém šetření byly použity některé baterie otázek z výzkumu Eurobarometr 2000, aby bylo možno porovnat rozdíl v prioritách pohledu na Evropskou unii (dále jen EU), její nosná témata a očekávaný přínos mezi pracovníky s dětmi a mládeží a pedagogy na straně jedné, mládeží ČR a ze zemí EU na straně druhé.

Základní soubor tvoří jak profesionální pracovníci s dětmi a mládeží (dále jen pracovníci), tak i dobrovolníci a aktivisté, kteří se na akci Bambiriáda 2000 podíleli. Mezi respondenty kategorie pracovníků jsou zastoupeni mladí lidé ve věku 18-26 let, tedy věková skladba základního souboru výzkumu Eurobarometr 2000, jakož i dospělá část populace.

Pro účely statistického zpracování byl základní soubor respondentů kategorie pracovníků dodatečně rozšířen o zástupce z řad pedagogů, kterých mezi respondenty v rámci akce Bambiriáda nebylo tolik, aby vytvořili dostatečný vzorek srovnatelný s dobrovolníky i profesionály z řad pracujících s dětmi a mládeží.

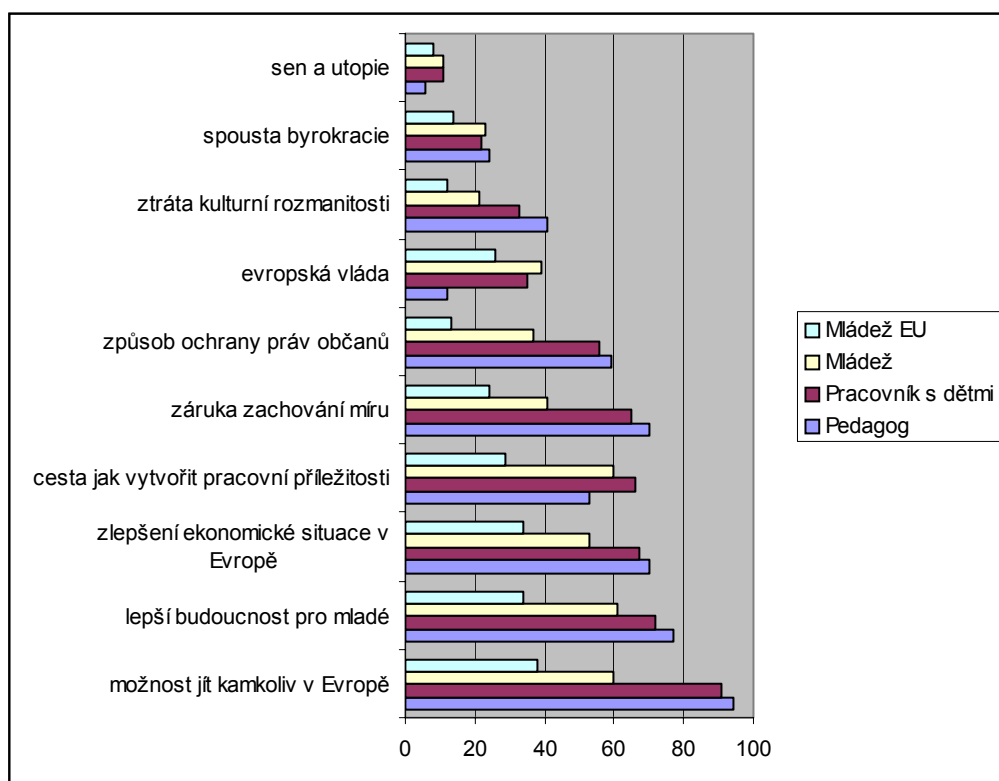
Soubor výpovědí pracovníků je ve vybraných bateriích otázek porovnáván s výpověďmi podsouboru pedagogů a srovnáván s daty vypovídajícími o názorech mladých lidí ČR a EU, která byla získána v rámci výzkumu Eurobarometr 2000.

V druhé části této zprávy uvádíme poznatky vztahující se k našemu tématu, které byly získány v rámci dalších výzkumných úkolů řešených výzkumným pracovištěm IDM MŠMT. Jedná se zejména o výzkumnou sondu k Úmluvě o právech dítěte, o grantový výzkum „DDM jako subjekt sociální prevence“ a o řadu dílčích výzkumů k problematice drogové závislosti a participace mládeže, jakož i o dílčí studie týkající se problematiky pracovníků s dětmi a mládeží.

2. Porovnání názorů pracovníků s dětmi a pedagogů s názory mládeže a mládeže ze zemí Evropské unie

Otázka: Co podle Vašeho názoru znamená pro mladé lidi Evropská unie?

Evropská unie znamená	Pedagog	Pracovník s dětmi	Mládež ČR	Mládež EU
možnost jít kamkoliv v Evropě	94	91	60	38
cestu, jak vytvořit lepší budoucnost pro mladé	77	72	61	34
prostředek ke zlepšení ekonomické situace v Evropě	70	67	53	34
cestu jak vytvořit pracovní příležitosti	53	66	60	29
záruku zachování míru	70	65	41	24
způsob ochrany práv občanů	59	56	37	13
evropskou vládu	12	35	39	26
riziko ztráty kulturní rozmanitosti	41	33	21	12
spousta byrokracie, mrhání časem i penězi	24	22	23	14
jen sen a utopii	6	11	11	8



Evropská unie znamená v současnosti pro více než polovinu mladých lidí:

- cestu, jak vytvořit lepší budoucnost pro mladé
- možnost jít kamkoliv v Evropě
- cestu, jak vytvořit pracovní příležitosti

- prostředek ke zlepšení ekonomické situace v Evropě

Priority pracovníků s dětmi:

- možnost jít kamkoliv v Evropě
- cestu, jak vytvořit lepší budoucnost pro mladé
- prostředek ke zlepšení ekonomické situace v Evropě
- cesta jak vytvořit pracovní příležitosti

Výsledky naznačují, že prohlubující se zájem naší republiky o přistoupení k EU, přijímání příslušné legislativy a celkově mediální kampaň s tím spojená, zvýšily obecně zájem o tuto problematiku a projevíly se v celkově vyšším počtu odpovědí než u respondentů v EU, a to zvláště u souboru pracovníků a pedagogů.

Struktura výpovědí mládeže a dospělých v ČR je zhruba obdobná, ale v odpovědích naší mládeže je výrazně zřetelný vliv reálné hrozby nezaměstnanosti. Je potěšující, že tento důraz se odráží i v názoru dospělých a zvláště u souboru pracovníků, ze kterých plně dvě třetiny podtrhly význam EU v cestě, jak vytvořit pracovní příležitosti pro mladé. Můžeme odhadovat, že právě oblast volného času odráží citlivost této problematiky, takže pracovníci si naléhavěji uvědomují nezbytnost řešení, což se promítá i do zdůraznění tohoto tématu v souvislosti s očekávaným přínosem vstupu ČR do Evropské unie.

Mládež v EU je co do posouzení významu EU v tomto ohledu o poznání střízlivější, ale pořadové hodnoty naznačují, že srovnání průměru EU a výsledků ČR v roce 2000 je ve struktuře odpovědí v podstatě obdobné.

Jako pozitivum můžeme vyzdvihnout fakt, že pracovníci vnímají priority významu EU obdobně jako naše mládež.

Pozornost zasluhuje větší obava ze ztráty kulturní rozmanitosti pracovníků a mládeže, ale zvláště pedagogů.

Otázka: Kterým oblastem by měla EU v nejbližších pěti letech dát přednost?

V příštích pěti letech by se EU měla zabývat:	Pedagog	Pracovník s dětmi	Mládež ČR	Mládež EU
ochraně životního prostředí	82	79	70	60
bojem proti kriminalitě	88	73	73	35
zaměstnanosti	41	66	77	76
vzdělávání a odborné přípravě	77	65	60	46
zdraví	59	64	53	43
bytové politice	35	61	58	38
svobodě studovat, žít a pracovat kdekoli v EU	59	59	67	45
odstranění diskriminace dle pohlaví, rasy, aj.	59	45	61	29
výzkumu a rozvoj nových informačních technologií	58	45	45	54
ochraně spotřebitele	35	42	39	23
zajištění informovanosti obyvatelstva	65	42	53	24
ochraně pracovníků, bezpečnosti na pracovišti	24	36	37	38

Pracovníci

- ochrana životního prostředí
- boj proti kriminalitě
- zaměstnanost
- vzdělávání a odborná příprava
- zdraví
- bytová politika

Mládež EU

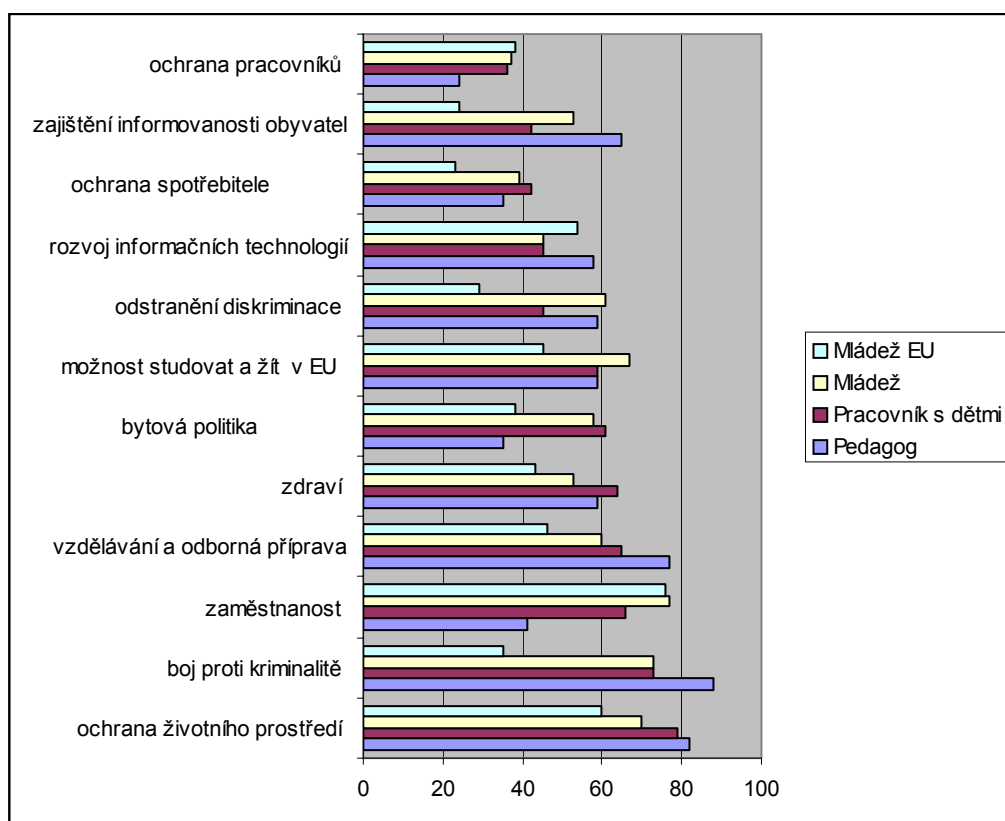
- zaměstnanost
- ochrana životního prostředí
- výzkum a rozvoj nových informačních technologií
- vzdělávání a odborné příprava
- svoboda studovat, žít a pracovat kdekoliv v EU
- zdraví

Mládež ČR

- zaměstnanost
- boj proti kriminalitě
- ochrana životního prostředí
- svoboda studovat, žít a pracovat kdekoliv v EU
- vzdělávání a odborné příprava
- odstranění diskriminace dle pohlaví, rasy, aj.

Srovnání pořadových hodnot poukazuje na významné rozdíly ve struktuře odpovědí, které odrážejí pravděpodobně naše vnitřní problémy a také do jisté míry i úkoly, které nás před začleněním do evropských struktur čekají (boj proti kriminalitě, zaměstnanost, ochrana životního prostředí, odstranění diskriminace).

Důležitost výzkumu a rozvoje informačních technologií, vzdělání a odborné přípravy je pro mladé lidi ze zemí EU vedle řešení problematiky zaměstnanosti a otázek životního prostředí jednoznačnou prioritou, čím by se EU měla v příštích pěti letech zabývat.



Důležitost informatiky a vzdělání v našem výzkumu více reflektují spíše pedagogové než mládež a pracovníci. Možná, že toto zjištění otevírá otázku, zda-li by informatika a seznamování s novými informačními technologiemi a s tím související další vzdělávání neměly mít výraznější zastoupení mezi aktivitami volného času mládeže než dosud. Vznik sítě Informačních center mládeže a poměrně vysoký zájem mladých lidí o jejich služby napovídá, že tato oblast poptávky není pracovníky dosud dostatečně oceňována ani pokrývána.

Tomu napovídá i zjištění výzkumu Eurobarometr 2000 - na rozdíl od respondentů ze zemí EU, spatřuje naše mládež větší podíl na celkovém zvýšení informovanosti spíše v evropských institucích, než v podílu mládežnických organizací nebo politických stran.

K problému kriminality a diskriminace v souvislosti s možnostmi působení EU je mládež členských zemí o poznání skeptičtější než naše populace a nepovažuje tato témata za stěžejní pro EU. Je však překvapivé, že přes značnou shodu ve vnímání priorit přínosu EU mezi mládeží a pracovníky, problematiku diskriminace vnímá ostřeji naše mládež i pedagogové, nežli ti, kteří s mládeží pracují ve volném čase. Jestli se v tomto posunu odráží větší zkušenost pracovníků, kteří na základě znalosti této problematiky nemají iluzi o zlepšení v souvislosti s možnostmi EU nebo se jedná o podcenění tohoto negativního jevu, nelze na základě těchto dat rozhodnout.

Otázka: Někteří lidé se necítí dobře ve společnosti někoho, kdo se liší vzhledem, chováním, názory, zájmy či způsobem života. Vadí Vám, setkáte-li se s takovým člověkem ve Vašem každodenním životě?

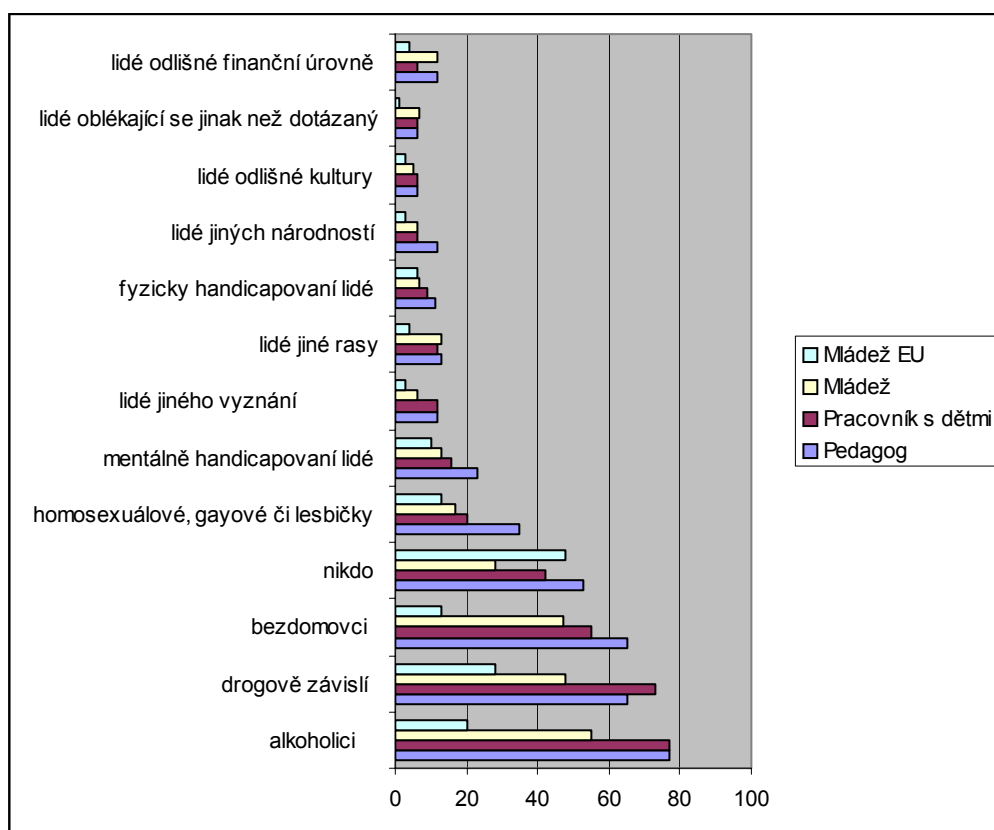
Dotázanému vadí následující skupiny:	Pedagog	Pracovník s dětmi	Mládež ČR	Mládež EU
alkoholici	77	77	55	20
drogově závislí	65	73	48	28
bezdomovci	65	55	47	13
nikdo	53	42	28	48
homosexuálové, gayové či lesbičky	35	20	17	13
mentálně handicapovaní lidé	23	16	13	10
lidé jiného vyznání	12	12	6	3
lidé jiné rasy	13	12	13	4
fyzicky handicapovaní lidé	11	9	7	6
lidé jiných národností	12	6	6	3
lidé odlišné kultury	6	6	5	3
lidé oblékající se jinak než dotázaný	6	6	7	1
lidé na vyšší, či nižší finanční úrovni než dotázaný	12	6	12	4

Podle našeho výzkumu se mládež EU vyznačuje podstatně nižší xenofobií a méně vnímá nejružnější skupinové rozdíly, než-li naznačují výpovědi respondentů námi sledovaného vzorku za ČR, a to zvláště u mládeže.

Naším mladým lidem přes určitý pokles oproti roku 1998 stále ještě výrazně vadí alkoholici, narkomani a bezdomovci, i když je patrné snížení negativních výpovědí v případě alkoholiků a narkomanů a zvýšení počtu výpovědí „nevadí mi nikdo“. Averse vůči bezdomovcům od roku 1998 mezi mládeží dokonce mírně vzrostla. Zvětšila se sice tolerance vůči homosexuálům, ale ve všech dalších položkách jsme bohužel zaznamenali zvýšení xenofobních výpovědí.

Výpovědi pedagogů a pracovníků s mládeží se manifestovanou výpovědí „nevadí mi nikdo takový“ blíží četností této tolerantní odpovědi k procentům získaným za mládež v EU, ale v posuzování jednotlivých definovaných skupin se projeví jako méně tolerantní než naše mládež.

Důležitým poznatkem je, že z respondentů, kteří uvedli, že jim nevadí nikdo, kdo se liší vzhledem, chováním, názory, zájmy či způsobem života (jak zněla otázka), více než dvě třetiny přesto uvedly, že jim vadí drogově závislí a alkoholici a téměř polovina i bezdomovci.



Zdá se, že odsudek drogově závislých, alkoholiků a bezdomovců zvláště pracovníci a pedagogové nevnímají jako znak xenofobie, ale spíše z pohledu společenské nebezpečnosti těchto skupin a z hlediska devastujícího individuálního dopadu na jedince, kteří se dostali do této situace. Zvláště je to patrné na intoleranci pedagogů vůči bezdomovcům a homosexuálům.

Dokládají to i odpovědi uváděné v otevřené otázce („kdo jiný vám vadí“). Jako příklad uvádíme některé charakteristické výpovědi :

- lidé nepřizpůsobiví, kteří nic nechtějí a svým způsobem života otravují ostatní
- rasisti – skini – vandalové - tupci a ignoranti - úchyláci a násilníci
- kdo se neumí chovat k ostatním- negativisté, kteří na vše kašlou apod.

Otázka: Rozvíjí škola žádoucí postoje k lidem jiné národnosti, etnické či náboženské příslušnosti?

	Pracovník s dětmi Ano, spíše ano	Pedagog Ano, spíše ano
Národnost	50	41
Etnická skupina	34	41
Náboženská příslušnost	39	53

V odpovědi na tuto otázku je patrná skepse vůči výchovnému vlivu školy, když jen necelá polovina pedagogů připouští pozitivní formativní vliv školy. Pracovníci s mládeží jsou v tomto ohledu ještě skeptičtější.

Otázka: Z jakého důvodu škola nerozvíjí žádoucí postoje k lidem jiné národnosti, etnické či náboženské příslušnosti?

	Pracovník s dětmi	Pedagog
Ve výuce není dost času na seznamování s problematikou menšin a jejich kulturou	65	35
Ve škole není prostor na otevřenou a tolerantní diskusi k těmto tématům	59	29
Ve škole se jen obtížně vytvářejí partnerské vztahy mezi učiteli a žáky	53	24
Celkové společenské klima není příznivé	49	29
Projevy intolerance, xenofobie se jen obtížně trestají	48	47
Škola nemůže změnit názory získané v rodině	43	18
Projevy intolerance, xenofobie se jen obtížně zjišťují	43	17

V otázce příčiny tohoto stavu se pedagogové a pracovníci liší. Zatímco pedagogové spatřují největší problém v tom, že projevy intolerance se jen obtížně trestají, odpovědi pracovníků v podstatě rovnoměrně svědčí o malé diferenciaci v názorech na příčiny nedostatečného působení školy proti projevům diskriminace s odhadem, že ve výuce není dost času na seznamování s problematikou menšin a škola neposkytuje dostatek prostoru na otevřenou a tolerantní diskusi k těmto tématům.

Otázka: Nakolik Vás zneklidňují společenské problémy?

	Pracovník s dětmi	Pedagog
Rostoucí kriminalita	86	83
Rozvoj organizované zločinnosti	83	75
Nezaměstnanost	78	77
Agresivita a násilí vůči cizincům	69	79
Příliv běženců a azylantů	60	58
Problémy ve vzdělávání mladé generace	60	79
Nedostatečná příprava pro užívání informačních technologií	55	54
Zaostávání ve vědě a technice	40	38

Jak již napověděly výsledky hodnocení odpovědí na předešlé baterie otázek, v popředí důležitosti námi sledovaného souboru je jednoznačně růst kriminality a problém nezaměstnanosti.

I když pedagogové přikládají větší váhu problémům ve vzdělávání mladé generace než pracovníci, problematika případného zaostávání ve vědě a technice a využívání nových informačních technologií není natolik v popředí jejich pozornosti jako u mládeže ze zemí EU.

Důležitost reflektování problematiky zvyšující se imigrace do ČR se projevuje v tom, že téměř tři čtvrtiny respondentů vnímají jako společenský problém příliv běženců a zvyšující se agresivitu a násilí vůči cizincům.

Otázka: **Jaký jazyk ovládáš?**

	ČR -1998	ČR - 2000	EU
anglicky	45	48	54
německy	41	45	11
francouzsky	7	9	20
jiný jazyk	8	8	2
španělsky	3	7	9
italsky	2	3	4
dánsky	0	3	1
holandsky	2	2	1
portugalsky	0	1	1
finsky	0	1	0
řecky	0	0	0
švédsky	0	0	2

Otázka: **Jaký jazyk by ses chtěl naučit?**

	ČR		
	1998	2000	D
francouzsky	33	38	+5
anglicky	33	36	+3
německy	35	33	- 2
španělsky	19	23	+4
italsky	15	20	+5
jiný jazyk	7	12	+5
holandsky	5	8	+5
řecky	4	6	+2
dánsky	3	5	+2
portugalsky	3	4	+1
švédsky	3	3	+0
finsky	3	4	+1

Ve srovnání s rokem 1998 i průměrem za EU mezi mladými lidmi v Evropě jednoznačně převládá znalost angličtiny.

Druhým nejrozšířenějším cizím jazykem zůstává u nás němčina, jejíž rozšíření mezi mládeží je téměř na úrovni angličtiny. Značný vliv má v tomto ohledu tradice i škola, kde výuka němčiny (a to možná na kvalitnější úrovni) spolu s angličtinou zůstává stále nejrozšířenější. Je to dáno i generačně množstvím pedagogů příslušné jazykové aprobace. Největší nárůst znalostí oproti roku 1998 je u nás patrný u němčiny a španělštiny.

Více než třetina mladých lidí u nás se chce naučit francouzsky, anglicky či německy, přičemž zájmu o němčinu od roku 1998 ubývá a největší nárůst zájmu je patrný u francouzštiny. Vyjma němčiny je ale zřejmý vzestup zájmu o učení všech uváděných jazyků. Zájem o studium

cizích jazyků v ČR značně převyšuje i údaje získané od mládeže z EU.

Výběr prvních pěti jazyků, o které má mládež zájem je stejný u nás i v EU. V ČR přibývá zájmu o francouzštinu a španělštinu a ubývá zájmu o němčinu. Bohužel počet pedagogů příslušné jazykové aproby neodpovídá tomuto posunu zájmu a navíc lidé dostatečně jazykově vybavení využívají své znalosti v jiných oblastech, než-li je výuka.

3. Připravenost pracovníků s dětmi a mládeží k implementaci Úmluvy o právech dítěte.

Jedním z kritérií připravenosti pracovníků na problémy evropanství je respektování a ochrana práv dětí a zabezpečení prevence proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance, což vyplývá z Ústavy České republiky, z Listiny základních práv a svobod, z Úmluvy o právech dítěte a z ostatních mezinárodních paktů a úmluv, které ústavní orgány ČR ratifikovaly.

V souvislosti se závazkem ČR monitorovat soubor lidských práv dítěte (Článek 44, odst.1 Úmluvy o právech dítěte) byly Institutem dětí a mládeže MŠMT realizovány dvě ankety, které měly poskytnout aktuální informace o praktickém dopadu kroků, které byly učiněny k šíření informovanosti o zásadách a ustanoveních Úmluvy.

Cílem první ankety bylo porovnat obecné povědomí o existenci dokumentu Úmluvy, včetně názorů na dodržování a naplňování jejích zásad v praxi u nejširší veřejnosti, mezi profesními skupinami pracujícími s dětmi a mládeží, zvláště mezi pedagogy základních škol. Ke sběru dat byla využita tazatelská síť z 10 lokalit v ČR.

Druhá anketa byla zaměřena na věkovou skupinu 10-15 let (žáci 4 - 9 třídy ZŠ), kdy by děti podle schválených osnov měly být ve škole seznamovány s otázkami lidských práv a Úmluvou o právech dítěte. Sběr dat byl opakovaně proveden na akci "Bambiriáda 99", a "Bambiriáda 2000" na Střeleckém ostrově v Praze, kde bylo soustředěno dostatečné množství dětí nejen z Prahy, ale i z celé republiky, což umožnilo získat na základě náhodného výběru různorodý vzorek názorů dětí z velkého množství škol.

• Informovanost o Úmluvě a jejích zásadách

I když v otázce potřeby přijetí dokumentu Úmluvy o právech dítěte Českou republikou se shodla většina respondentů z řad laiků i pedagogických pracovníků, z vyhodnocení anket vyplynulo, že znalost Úmluvy je u veřejnosti, ale bohužel i mezi pedagogy stále nedostatečná.

Jen 22 % dotázaných učitelů dokument četlo a 30 % uvedlo, že znají hlavní zásady. Téměř polovina pedagogů má tedy vzhledem ke své profesi nedostatečné informace o obsahu dokumentu Úmluvy.

Otázka: **Víte, co je Úmluva o právech dítěte ?**

	veřejnost %	pracovníci s dětmi %
ano, četl	4,3	22
zná zásady	7,5	29,5
tuší, o čem jde	53,4	34,4
neví	34,8	14,1

Rozšíření textu Úmluvy je i podle informací tazatelů považováno za nedostatečné, protože se opakovaně setkávali s otázkou, kde by se dokument mohl sehnat. Svědčí to sice o zájmu veřejnosti o problematiku práv dětí, ale u profesních skupin pracujících s dětmi je tato otázka překvapující.

Pedagogové nemají v průměru ani výraznější povědomí o zásadách a principech Úmluvy než veřejnost. V kontrolní otázce, ve které měli vyjmenovat alespoň tři zásady z Úmluvy, bylo schopno odpovědět shodně jen 46 % dotázaných z řad laiků i veřejnosti, což podporuje zjištění o nízké obeznámenosti učitelů a pracovníků s tímto dokumentem.

Začlenění problematiky lidských práv do osnov je podle výsledků ankety dosud spíše formální a příliš se neodrazilo v praxi.

Otázka: **Jsou v dnešní škole respektovány zásady Úmluvy ?**

	celkem	veřejnost	prac. s dětmi	do 35 let	36 - 50 let	nad 51 let
většinou ano	18	8,7	30,3	15,7	14,7	30,4
některé školy	17	16,8	17,2	14,6	18,2	17,8
osobnost	44,1	44,7	43,4	45	48,2	32
většinou ne	8,7	12,4	4,1	10,1	9,1	5,4
nevím	12,2	14,3	5	14,6	9,8	14,4

V průměru jen třetina učitelů a pracovníků s dětmi a mládeží považuje pozornost, která je věnována lidským právům na školách za dostatečnou. Tomu odpovídá zjištění, že více než polovina dotázaných z řad žáků základních škol o Úmluvě neslyšela. Z těch dětí, kteří o existenci dokumentu Úmluvy věděly, jen 16 % uvedlo jako zdroj informací školu.

• **Názory na dodržování zásad Úmluvy v ČR**

V otázce dodržování a naplňování zásad Úmluvy je kritičtější veřejnost než pedagogové a pracovníci. Shodně vidí největší problém v nedostatečné ochraně dětí před fyzickým a psychickým týráním a v nedostatečné ochraně dětí z rozvrácených rodin (čl.19 Úmluvy). Značné nedostatky jsou spatřovány v zajišťování alternativní péče o děti a v rozvodové praxi, kde je kritizováno zvláště nerespektování volby dítěte, se kterým z rodičů chce žít, také omezování kontaktu dítěte s oběma rodiči (čl.3,19,20 Úmluvy).

Zarážející je však vysoká nespokojenost veřejnosti s naplňováním zásad Úmluvy ve škole, zvláště pokud jde o svobodu projevu, respektování individuality dítěte a participaci dětí na

výchovném procesu a životě školy. Jako příklad nedostatečného respektování práv dětí připomnělo školu 52 % laiků, kterou v této souvislosti uvedlo jen 14% učitelů. Tento názor je bohužel dokumentován i výpověďmi dětí, z nichž 40 % má dojem, že ve škole nemůže bez obav vyjádřit svůj názor a má spíše negativní zkušenosti s reakcí učitelů na kritický projev.

Otázka: Pokud jsi to sám zkusil nebo zažil, jaká byla obvykle reakce ze strany učitelů ?

	Celkem %
vstřícná, přijali to nebo jsme o tom diskutovali	37
jak kdy, podle situace a konkrétního učitele	39
odmítavá, nechtěli připustit chybu ani diskusi	15,4
neumím posoudit, nezažil jsem	8,5

Značně rozporné jsou názory a hodnocení učitelů v souvislosti s naplňováním principů Úmluvy ve školách v závislosti na věku. V posouzení otázky, zda jsou děti na školách vedeny k svobodnému vyjadřování názorů a aktivní účasti na životě školy se téměř 60 % mladých učitelů do 35 let domnívá, že škola v tomto ohledu selhává. Tento dojem však sdílí jen 12 % pedagogů starších 50 let.

Otázka: Jsou učitelé a vychovatelé většinou schopni respektovat práva dítěte a vést je k naplňování aktivních práv i vědomí odpovědnosti ?

	veřejnost %	pracovníci s dětmi %
ano	2,5	14,8
spíše ano	28,6	53,3
spíše ne	46	20,5
ne	10,6	0,8
nevím	9,3	10,6

Z výsledků ankety pro děti a dospělé vyplynulo, že ani praxe samospráv na školách zdaleka není běžným standardem. Existence samosprávy nebo alespoň školního časopisu byla potvrzena shodně učiteli i dětmi jen na 40-50 % škol.

Výchovný vliv školy na vědomí práv a povinností dětí považuje shodně veřejnost i učitelé za nejméně významný ve srovnání s vlivem rodiny a společnosti. Téměř polovina dotázaných spatřuje na prvním místě vliv vztahů v rodině a zhruba třetina uvádí jako nejdůležitější formativní vliv celkové úrovně respektování lidských práv ve společnosti. Zdá se, že obecně převažuje zkušenost se školou, která sice vzdělává, ale nevychová a nerespektuje individualitu dítěte.

Výsledky ankety naznačily, že starší generace vychovaná v předešlém režimu je méně ochotná připustit jistou deformovanost ve vztahu k respektování lidských práv. Respondenti věkové kategorie nad 50 let se více kloní k autoritářskému způsobu výchovy s důrazem na vedení k poslušnosti a plnění povinností a k zachování protektorských práv státu na úkor respektování individuální výchovy.

- **Participace**

Předtransformační období v ČR bylo charakteristické zdůrazňováním široké účasti mladých lidí na společenském řízení. Pokud byla participace mladých lidí realizována, tak pouze jako pasivní a loajální k režimu, k čemuž sloužil funkcionářský aktiv bývalé jednotné mládežnické organizace. Tento přístup k participaci dětí a mládeže vedl ke zpochybnění tohoto pojmu v očích široké veřejnosti a zejména u mladých lidí samotných. Tak byly zprofanovány nejen formy, které jsou v jiných evropských zemích buď obvyklé nebo experimentálně zkoušené (dětské rady, parlamenty), tak i mnohé další způsoby participace.

S cílem nastartovat proces překonávání předsudků vůči této oblasti byly Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy vypsány četné projekty, které byly motivovány snahou o obnovu občanské společnosti. Realizované výzkumy (IDM 1996-9) v rámci těchto projektů prokázaly, že většina mladých lidí k těmto aktivitám přistupovala s určitou zkušenostně podmíněnou nedůvěrou včetně názoru, že podobné aktivity mají za cíl hlavně sociální vzestup vybraných aktivistů. Je nutno předpokládat, že naše stávající mladá generace bude vyžadovat určité časové období, než k otázkám sociální participace zaujme adekvátní postoj odpovídající stavu společnosti.

Laická i odborná veřejnost je na verbální úrovni jednoznačně nakloněna větší participaci dětí v rodině, škole i veřejném životě. Shodně zhruba 95 % respondentů souhlasí s tím, že děti by se měly aktivně podílet na rodinném i společenském životě. Skutečnost je, jak dokumentují údaje z ankety provedené u dětí, značně odlišná. Zkušenosti dětí s dospělými nejsou v průměru příliš povzbudivé. Děti se sice necítí příliš omezovány a jejich odpovědi svědčí i o dostatečném respektování jejich soukromí v rodinách, ale mají dojem, že nejsou dospělými brány vážně, že jejich názory nemají reálnou odezvu.

Obecným problémem zůstává především prolomení negativních stereotypů. Konkrétní oblastí je široké spektrum činností sdružení dětí a mládeže odvíjející se od samosprávného principu – řízení vnitřního života sdružení, výchova a vzdělávání nových mládežnických leaderů, manažerů sdružení, hospodářská činnost sdružení. Zkušenosti ukazují, že úspěšné projekty v oblasti participace jsou orientovány na vytváření podmínek pro nejrůznější kulturní a ekologické aktivity, klubové činnosti opírající se o vlastní hospodářské výsledky, společné podnikání a překonávání důsledků nezaměstnanosti i překonávání důsledků dalších handicapů (drogy, sociální integrace různých skupin mladých lidí apod.).

Jak prokázaly četné výzkumy, přestože např. středoškolská mládež vykazuje určitý zájem o participaci, jsou její možnosti limitovány již na úrovni školy přetrvávajícím přístupem ze strany značné části pedagogů. Jelikož zájem o politické problémy a účast na řešení věcí veřejných rozhodně nestojí dosud v centru pozornosti mladých lidí v ČR, přetrvávající formalismus a autoritářství ještě značné části pedagogů proces širšího zapojení mládeže do oblasti veřejného života ještě zpomaluje.

4. Přípravenost pracovníků s dětmi a mládeží k řešení sociálně patologických jevů mezi mládeží

- **Prevence drogové závislosti**

Za velký nedostatek současného stavu v ČR lze považovat neexistenci jednotné koncepce primární prevence, jednotných kritérií pro hodnocení kvality a efektivity programů, stejně jako neexistence systému akreditací programů primární prevence. Vede to k roztržitosti preventivního působení, nejednotnému působení realizátorů programů, k formálnímu naplňování úkolů v oblasti prevence.

Realizace prevence ve školách a školských zařízeních není plně systémově zabezpečena, dlouhodobě se nedaří do preventivních aktivit zapojit rodiče dětí, obtížně se rozvíjí programy prevence založené v místních společenstvích – komunitách. Dostatečná pozornost není věnována ani prevenci zneužívání tabákových výrobků a alkoholů dětmi.

Za riziko lze považovat vysoce tolerantní postoj společnosti i politické reprezentace k užívání tabákových výrobků a alkoholu. Realizaci kvalitní primární prevence ohrožuje i relativní přesycenost různorodými typy programů, které v současné době může nabízet kdokoli, bez prokázání odborné způsobilosti či kvality nabízených programů. Varující je také pro-drogový postoj mladé generace, stejně jako politizace problematiky, která vede ke zkreslování a zjednodušování skutečnosti. Problematická je rovněž praktická aplikace protidrogové legislativy, která znesnadňuje možnost včasného podchycení experimentování s drogami již v počátečním stádiu.

Bohužel, jak napověděl výzkum „DDM jako subjekt sociální prevence“, frekvence nejužívanějších preventivních metod v praxi neodpovídá hodnocení jejich účinnosti.

Za nejúčinnější formy prevence jsou pracovníky s dětmi a pedagogy považovány besedy se závislými a streetwork, které jsou ale v praxi nejméně využívanými. Převažující formou zůstávají nejméně efektivní přednášky. Nedostatečně jsou dosud využívány v našich podmínkách „peer programy“. Pracovníků schopných a ochotných pracovat na tomto poli s ohroženou mládeží je stále nedostatek.

U přednášek by měl být kladen větší důraz na kvalitu - bylo zjištěno, že značná část pedagogů i pracovníků působících na poli osvěty ve školách či ve střediscích volného času nemá dostatek znalostí a zkušeností s účinky jednotlivých typů drog. Pro mladé lidi je poté formalismus takovýchto akcí považován za kontraproduktivní ve svém dopadu. Také potřebná míra spolupráce škol a školských zařízení na poli osvěty s odbornými pracovišti v zájmu zvýšení kvality preventivních akcí je zatím naprosto nedostatečná.

Příležitosti lze je spatřovat zejména v probíhajících změnách ve společnosti včetně realizované reformy veřejné správy, jež vedou k rozvoji občanské společnosti a přenášení zodpovědnosti za kvalitu života společnosti na místní úroveň a občany. Přibližování k EU může napomoci získávání a výměně zkušeností v oblasti preventivního působení, využití finanční pomoci ze strany Evropské komise a zapojení nových informačních technologií do prevence zneužívání drog.

• **Kriminalita a projevy xenofobie**

Není překvapující jakou váhu připisují pracovníci s dětmi a mládeží a pedagogové problému kriminality. Procesy transformace naší společnosti odhalily některé dříve utajované a opomíjené sociální jevy a řadu z nich, vzhledem k celkové liberalizaci a otevřenosti světu, prohloubily. Řada jedinců a sociálních skupin, zvláště z řad mládeže, se dostává na okraj hlavních sociálně ekonomických struktur společnosti. Nebývalé rozšíření sociálně patologických jevů mezi mládeží má kořeny nejen v dysfunkčních rodinách, kde rodiče neposkytují pozitivní příklad (alkoholici, nezaměstnaní, bez vyšší úrovně vzdělání, sociálně neakceptovaní apod.), ale i v tzv. „normálních rodinách“, (výrazně snížený dohled nad dětmi často způsobený přezaměstnaností rodičů, nebývalé zvýšení finančních možností či naopak drastické snížení životní úrovně v některých dalších rodinách apod.).

Závažným jevem je zvyšující se brutalita jednání a růst projevů šikany. Šikana se vyskytuje už v mateřských a základních školách a se zvyšujícím se věkem skupin její výskyt úměrně přibývá především ve společných ubytovacích zařízeních (koleje, internáty apod.), na učilištích a při výkonu základní vojenské služby.

V ČR byly zaznamenány téměř všechny formy extremismu a xenofobie v zastoupení levicově i pravicově orientovaných skupin. Nejvíce byly páčány trestné činy výtržnictví, ublížení na zdraví, násilí proti skupině obyvatelů a jednotlivci, podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů, podněcování k rasové a národnostní nenávisti.

V této souvislosti se i záškoláctví často projevuje jako závažný kriminogenní faktor. Policie ČR navázala proto spolupráci s MŠMT a příslušnými školskými úřady jednotlivých regionů. Výsledkem této činnosti je realizace minimálních preventivních programů pro školy a školská zařízení v oblasti zneužívání návykových látek zvaný Škola bez drog. Tyto specializované programy se netýkají pouze problematiky drog, ale i dalších sociálně patologických jevů včetně projevů extremismu.

V souvislosti se zvyšující se kriminalitou mládeže je patrná určitá bezradnost pracovníků s dětmi, kteří spojují naděje na zlepšení situace s očekávaným přínosem Evropské unie (viz. odpovědi na otázku „čím by se především měla zabývat EU“).

Problémem zůstává důsledně odlišovat legitimní snahy o participaci a společenskou angažovanost jinak dost pasivní mládeže od projevů extremismu, netolerance, xenofobie či pouhému vandalství z nudy. Nedůsledný přístup v nedostatečném postihu extremistických projevů na jedné straně, přehlížení kritických názorů a postřehů mladé generace na straně druhé, může vést ke generačnímu konfliktu nebo k rezignaci mládeže na řešení celospolečenských problémů i vlastní seberealizaci.

K účinnější prevenci projevů rasismu, xenofobie a intolerance Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ukládá:

- 1) ředitelům škol a pedagogickým pracovníkům základních škol, středních škol, vyšších odborných škol, speciálních škol a školských zařízení zabezpečit, aby:
 - a) věnovali zvýšenou pozornost vytváření příznivého klimatu školy i jednotlivých tříd, podporujícího vzájemný respekt a partnerské vztahy mezi učitelem a žákem, týmovou spolupráci, sebeúctu, komunikační dovednosti, ale také pocit bezpečí a spoluprožívání, rozvíjeli žádoucí postoje k lidem jiné národnosti, etnické nebo náboženské příslušnosti každodenním osobním příkladem,
 - c) komunikovali s dětmi a mladými lidmi na bázi vzájemného porozumění, tolerance a otevřeného jednání,

- d) vhodně využívali věcného obsahu každého vyučovaného předmětu a pracovali s doporučenou literaturou uvedenou v příloze,
 - e) seznamovali žáky se základními údaji o menšinách, které u nás žijí, s jejich kulturou, dějinami a rozvíjeli u nich vědomí sounáležitosti,
 - f) učili žáky chápat a oceňovat rozdílnost jednotlivců a vážit si každého člověka, každé minority, každé kultury,
 - g) nenechali bez povšimnutí žádný projev ani náznak intolerance, xenofobie nebo rasismu a okamžitě přijímali vhodná konkrétní pedagogická opatření,
 - h) při prevenci intolerance, rasismu a xenofobie intenzivněji spolupracovali s rodinami žáků,
 - i) podle možností i pro volnočasové aktivity nabízeli programy, rozvíjející toleranci a podporující všestranný rozvoj osobnosti žáka,
 - j) se žáky otevřeně diskutovali o uskutečněných besedách, přednáškách, návštěvách filmových a divadelních představení, televizních a rozhlasových pořadech, které obsahově souvisejí s intolerancí, xenofobií a rasismem,
 - k) využívali programů a nabízené spolupráce v oblasti vzdělávání s nestátními subjekty, které mají v programu multikulturní výchovu, vzdělávání Romů, uprchlíků a různých národností a etnik.
- 2) České školní inspekci, aby v rámci běžné inspekční činnosti sledovala, zda a jak ředitelé a pracovníci škol a školských zařízení pokyn realizují.

5. Nové úkoly v oblasti vzdělávání a volného času

• Vzdělávání a nezaměstnanost

Vzhledem k tomu, že do budoucna lze i nadále předpokládat zvyšující se zájem mladých lidí o vzdělání jako předpokladu kariérního a ekonomického růstu, je třeba usilovat o větší provázanost studijního zaměření s reálnými možnostmi uplatnění na trhu práce. Místo zaměstnání jistého na celý život (bývalý trend) by se klíčovým pojmem pro nastupující generaci měla stát celoživotní „zaměstnatelnost“, což má základ v přiměřenosti vzdělání a kvalifikace, ale hlavně v schopnosti pružně měnit a využívat podněty a příležitosti, které se v průběhu aktivního života nabízejí. S rostoucí závažností vzdělání pro životní úspěch jednotlivce je proto nezbytné průběžně reflektovat, jakým směrem se vyvíjí náš školský systém, jak se proměňuje nabídka vzdělanostních příležitostí v systému zájmového vzdělávání i změny v postojích a hodnotové orientaci lidí.

Praktickým problémem ve školství zůstává převažující systém pasivního přebírání poznatků žákem nad systémem jeho aktivní účasti na výuce. Na všech stupních převládá užívání metod výuky, které vedou k pasivitě žáků a potlačují jejich kreativitu. Dosud nedostatečně řešeným problémem zůstává i převažující teoretické zaměření středního odborného školství a vysokého školství. V této souvislosti je nutné řešit provázanost dalšího vzdělávání pedagogů na znalost potřeb praxe, jakož i pregraduální a postgraduální přípravu učitelů, kteří by si měli osvojit metody výuky vycházející z aktivní spolupráce s žákem.

Nelze opomíjet fakt, že u části dětí a mladých lidí se nedaří naplňovat základní vzdělávací cíle, odpovídající jejich rozumovým možnostem. Tuto skupinu představují převážně děti z dysfunkčních a sociálně nepříznivých rodin, k nimž se z velké části přiřazuje značná část rómských dětí. U těchto dětí většinou nejde přes značný sociální handicap, o handicap mentální.

Praktické výsledky speciálního školství i stávající pokusy o integraci do běžného vzdělávacího procesu jsou dosud neuspokojivé. Tuto problematiku je nezbytné urychleně řešit, protože je pravděpodobné, že se v blízkém budoucnu i v souvislosti se vstupem ČR do EU objeví i další problém - jazykový a kulturní handicap dětí uprchlíků a dětí dalších skupin cizinců. Na tyto úkoly jsou dosud pracovníci s dětmi a pedagogové dosud málo připraveni

• Nezaměstnanost

Uplatnění absolventů škol na trhu práce významně souvisí s celkovým stavem a vývojem trhu práce a především se stavem ekonomiky. Absolventi škol patří v ČR, stejně jako ve světě k těm, kteří jsou zhoršujícím se vývojem na trhu práce ohroženi nejvíce. V období ekonomické stagnace mají zaměstnavatelé všeobecně menší zájem zaměstnávat absolventy škol, protože mají většinou jen malé, nebo často žádné zkušenosti s konkrétní prací.

Srovnáme-li míru nezaměstnanosti mladých lidí ve věku 15 – 24 let s mírou nezaměstnanosti dospělé populace ve věku 25 – 54 let, neliší se situace v ČR příliš od situace ve vyspělých zemích – v průměru je míra nezaměstnanosti mladých lidí zhruba 2x větší než míra nezaměstnanosti dospělé populace nad 25 let věku.

K výrazně ohroženým patří v ČR především mladí do 20 let. Příčinou je především velká koncentrace těch, kteří opouštějí školu předčasně. V ČR je nepochybně souvislost s relativně

krátkou průměrnou dobou strávenou ve vzdělání (cca 14,5 roku oproti 17 letům ve vyspělých zemích) – příliš mnoho mladých lidí se ocitá na trhu práce příliš brzy.

I když se postavení mladých lidí na trhu práce výrazněji nezhoršilo, v posledních letech se zvýšil podíl dlouhodobě nezaměstnaných u věkové skupiny 20 – 24 let. Ukazuje to na skutečnost, že se nezaměstnanost pravděpodobně více koncentruje na menší skupiny lidí, která se ocitá v tzv. „pasti nezaměstnanosti“.

Naprostá většina pedagogů a pracovníků s dětmi a mládeží vnímá problém nezaměstnanosti jako klíčový a upírá pohled i na potencionální přínos EU k jeho řešení. V tomto ohledu však připravenost a přínos pedagogických pracovníků je součástí širšího systematického přístupu.

Hlavní rysy systému, který by umožňoval úspěšný přechod mládeže ze školy do zaměstnání a který může být vodítkem i pro ČR, se pokusili identifikovat experti OECD v roce 1999 :

- zdravá ekonomika
- dobře organizované cesty, které spojují počáteční vzdělávání se světem práce a s dalším vzděláváním
- „těsně upletená“ záchranná síť pro ty, kteří jsou v ohrožení
- dobré informace a poradenství
- efektivně fungující instituce a procesy

• Ekologie

Mnohaletá absence vzdělání k ochraně životního prostředí, utajování informací týkajících se kvality složek životního prostředí, cizorodých látek v potravinách apod. doprovázená budovatelským antropocentrismem, vytvořily nízkou úroveň environmentálního povědomí obyvatel, které se postupně odrazilo na několika generacích v nedostatečné výchově dětí k ochraně přírody, k ochraně svého zdraví a k udržitelnému životu.

Používání sebedokonalejších nástrojů vedoucích k ochraně životního prostředí však bez dostatečně environmentálně vychovaného a vzdělaného člověka nebude účinné. Environmentální hlediska musí být přirozenou součástí vzdělávacího cyklu všech úrovní.

Celkový vzrůst zájmu o otázky ekologie mezi mládeží, ale také mezi pracovníky s dětmi a mládeží musí mít i dopad v oblasti vzdělávání.

Ekologie a ochrana životního prostředí pronikla podstatněji do osnov středních i základních škol i předškolní výchovy. Rozšířil se okruh ekologických časopisů, environmentální témata zaznívají mnohem častěji v denním tisku, rozhlasu i televizi a postupně se zvyšuje zájem obyvatel o životní prostředí alespoň v některých věkových, kvalifikačních a sociálních skupinách. V těchto souvislostech se výrazně projevuje absence pravidelných výchovně vzdělávacích pořadů v rozhlase a veřejnoprávní televizi zaměřených na ekologii a problematiku životního prostředí a jeho ochrany.

Základním cílem environmentálního vzdělávání a výchovy další generace je naučit ji žít podle principů udržitelného rozvoje. To znamená programově utvářet a posilovat postoje každého jedince od nejranějšího věku k osobní odpovědnosti za stav životního prostředí, poskytnout dětem

a mládeži základní kompetence (dovednosti, znalosti a postoje) o zákonitostech biosféry, o vztazích člověka a prostředí, o vývoji a problémech současné civilizace i o možnostech a způsobech jejich řešení, pěstovat dovednosti a návyky žádoucího jednání a chování v přírodním prostředí, působit na utváření názorů, postojů, hierarchii životních hodnot, na změnu životního stylu, na pochopení kvality života, rozvíjet úctu a cit k živé i neživé přírodě a jedinečnosti života na Zemi, motivovat k aktivnímu zapojení do péče o životní prostředí.

Environmentální vzdělávání a výchova musí být nedílnou součástí všeobecného vzdělávání i odborné přípravy v celém školském systému. Zároveň a ve vzájemných návaznostech musí být zabezpečen rozvoj i v celé mimoškolní oblasti. Představuje dlouhodobý proces, který je součástí zájmového vzdělávání. Rozhodující význam mají v této sféře učitelé, pedagogičtí pracovníci a vychovatelé.

V tomto ohledu je patrný nárůst aktivit zaměřených na ochranu životního prostředí a na základě našeho šetření je patrné, že je jimi i považována za jednu z priorit.

• Volný čas

O volném čase se hovoří jako o rizikovém faktoru, či jako o časované bombě. Jeho množství relativně vzrůstá, kvantita však neznamená automaticky jeho kvalitní využívání. Neovlivňování využívání volného času a výchovy k němu ze strany společnosti a ponechání této oblasti zcela na komerci by mělo nedozírné následky. Pokud není institucionální nabídka v místě dostatečná a odpovídající, mohou si mladí lidé nacházet jiné aktivity, které jsou často společensky nežádoucí. Je známo, že výchova je levnější a úspěšnější než převýchova. Proto prostředky vynaložené do ovlivňování volného času celé mladé generace jsou investicí do budoucnosti.

V současné době se klade důraz na respektování práv dítěte, na propojení zájmových činností s vyučováním, na zachování principu dobrovolnosti, na individualizaci výchovného působení, na využívání specializace „animátorů“ (vychovatel, vedoucí kroužků, pedagog volného času), na využití zájmového vzdělávání pro přípravu na budoucí povolání a uplatnění na trhu práce, na plnou integraci jedinců s handicapem do běžné populace, na podporu talentovaných jedinců.

Důležitým poznatkem vyplývajícím se zjištění v našem výzkumu je nedocení významu dalšího vzdělávání a rozvoje informatiky i v oblasti volného času.

Institut dětí a mládeže MŠMT jako první zřídil a v centru Prahy dnes provozuje Informační centrum pro mládež docházkového typu, což se stalo podnětem pro vznik řady dalších obdobných zařízení v rámci celé ČR. Materiální zajištění těchto center, jejichž zřizovatelem jsou občanská sdružení, jakož i personální zabezpečení jejich provozu dostatečně kvalifikovanými pracovníky je dosud poněkud problematické. V souvislosti se získanými poznatky o důležitosti využívání informačních technologií je příprava kvalifikovaných pracovníků s mládeží v této oblasti zatím nedoceňována.

Zájmové vzdělávání realizují především střediska pro volný čas dětí a mládeže (domy dětí a mládeže, centra volného času, stanice zájmových činností), školní družiny a školní kluby, základní umělecké školy, střediska výchovné péče o děti a mládež (dětské domovy, dětské výchovné ústavy, zvláštní školy internátní, diagnostické ústavy), domovy mládeže, sdružení dětí a mládeže, tělovýchovná a zájmová sdružení, zařízení místní kultury, školní sportovní kluby, státní jazykové školy.

Česká zařízení dosud kladou větší důraz na systematickou, pravidelnou práci ve stálých zájmových útvarech a rovněž většina dětí a mládeže přichází do středisek pravidelně po celý rok. Určitým nedostatkem je jejich nedostatečná otevřenost pro nejširší veřejnost včetně mládeže z ohrožených a rizikových skupin. Pro tyto skupiny u nás stále chybí dostatek kvalifikovaných odborníků, kteří by se práci s nimi věnovali, což je podporováno i menší tolerancí k těmto skupinám.

• Závěry

Prohlubující se zájem naší republiky o přistoupení k EU, přijímání příslušné legislativy a celkově mediální kampaň s tím spojená, zvýšily obecně zájem o tuto problematiku a projevy se v celkově vyšším počtu odpovědí než u respondentů v EU, a to zvláště u souboru pracovníků s dětmi a mládeží a pedagogů.

Struktura výpovědí mládeže a dospělých o významu EU je v ČR zhruba obdobná. V odpovědích je výrazně zřetelný vliv reálné hrozby nezaměstnanosti. Je potěšující, že tento důraz se odráží i v názoru dospělých a zvláště u souboru pracovníků s dětmi a mládeží, ze kterých plně dvě třetiny podtrhly význam EU v cestě, jak vytvořit pracovní příležitosti pro mladé.

V pohledu na to, čemu by EU měla dát v příštích letech přednost, se soubor pracovníků s dětmi a mládeží i mládeže v ČR liší v prioritách vnímaných mládeží v EU. Kromě společných témat ochrany životního prostředí a nezaměstnanosti přeceňují pracovníci přínos EU v boji proti kriminalitě a diskriminaci a podceňují její význam ve výzkumu a rozvoji informačních technologií i pro vzdělávání a odbornou přípravu.

Pracovníci s dětmi a mládeží, jakož i mládež ČR se vyznačují podstatně vyšší mírou xenofobie než mládež EU, i když negativní postoj vůči narkomanům, alkoholikům a bezdomovcům je pracovníky s dětmi a mládeží vnímán spíše z pohledu společenské nebezpečnosti a z hlediska dopadu na život jednotlivce.

Znalost Úmluvy o právech dítěte je mezi pracovníky s dětmi a mládeží i mezi pedagogy nedostatečná. Jen zhruba 20% učitelů a pracovníků s dětmi a mládeží dokument četlo a 30 % uvedlo, že zná hlavní zásady.

Pedagogové a pracovníci s dětmi a mládeží nemají v průměru výraznější povědomí o zásadách a principech Úmluvy než veřejnost. Zvláště starší ročníky učitelů si nepřipouští nedostatky ve výchovné a vzdělávací praxi ve vztahu k právům dětí a ve svých názorech se dokonce více kloní k autoritářskému pojetí výchovy než veřejnost.

Zarážející je vysoká nespokojenost veřejnosti s naplňováním zásad Úmluvy ve škole, zvláště pokud jde o svobodu projevu, respektování individuality dítěte a participaci dětí na výchovném procesu a životě školy. Většina dětí má dojem, že ve škole nemůže bez obav vyjádřit svůj názor a má spíše negativní zkušenosti s reakcí učitelů na kritický projev.

Praktickým problémem ve školství zůstává převažující systém pasivního přebírání poznatků žákem nad systémem jeho aktivní účasti na výuce. Na všech stupních převládá užívání metod výuky, které vedou k pasivitě žáků a potlačují jejich kreativitu. Dosud nedostatečně

řešeným problémem zůstává i převažující teoretické zaměření středního odborného školství a vysokého školství. V této souvislosti je nutné řešit provázanost dalšího vzdělávání pedagogů na znalost potřeb praxe, jakož i pregraduální a postgraduální přípravu učitelů, kteří by si měli osvojit metody výuky vycházející z aktivní spolupráce s žákem.

Výchovný vliv školy na vědomí práv a povinností dětí považuje veřejnost za nejméně významný ve srovnání s vlivem rodiny, ale i úroveň respektování lidských práv ve společnosti. Zdá se, že obecně ve společnosti převažuje zkušenost se školou, která sice vzdělává, ale nevychová a nerespektuje individualitu dítěte.

Jelikož zájem o politické problémy, nebo účast na řešení věcí veřejných rozhodně nestojí dosud v centru pozornosti mladých lidí v ČR, přetrvávající formalismus a autoritářství ještě značné části pedagogických pracovníků proces širšího zapojení mládeže do oblasti veřejného života ještě zpomaluje.

V oblasti protidrogové prevence převažující formou zůstávají nejméně efektivní přednášky. Nedostatečně jsou dosud využívány v našich podmínkách „peer programy“ a streetwork. Pracovníků schopných a ochotných pracovat na tomto poli s ohroženou mládeží je stále nedostatek.

U přednášek by měl být kladen větší důraz na kvalitu - bylo zjištěno, že značná část pedagogů i pracovníků působících na poli osvěty ve školách či ve střediscích volného času nemá dostatek znalostí a zkušeností s účinky jednotlivých typů drog. Pro mladé lidi je poté formalismus takovýchto akcí považován za kontraproduktivní ve svém dopadu. Také potřebná míra spolupráce škol a školských zařízení na poli osvěty s odbornými pracovišti v zájmu zvýšení kvality preventivních akcí je zatím naprosto nedostatečná.

Problémem pro pedagogy a pracovníky s dětmi a mládeží zůstává důsledně odlišovat legitimní snahy o participaci a společenskou angažovanost mládeže včetně kritických názorů od projevů extremismu, netolerance, a xenofobie. Nedůsledný přístup a nedostatečný postih extremistických projevů na jedné straně, přehlížení kritických názorů a postřehů mladé generace na straně druhé, může vést ke generačnímu konfliktu nebo k rezignaci mládeže na řešení celospolečenských problémů i vlastní seberealizaci.

Praktické výsledky speciálního školství i stávající pokusy o integraci do běžného vzdělávacího procesu jsou dosud neuspokojivé. Tuto problematiku je nezbytné urychleně řešit, protože je pravděpodobné, že se v blízkém budoucnu i v souvislosti se vstupem ČR do EU objeví i další problém - jazykový a kulturní handicap dětí uprchlíků a dětí dalších skupin cizinců. Na tyto úkoly jsou dosud pracovníci s dětmi a pedagogové dosud málo připraveni

Naprostá většina pedagogů a pracovníků s mládeží vnímá problém nezaměstnanosti jako klíčový a upírá pohled i na potenciální přínos EU k jeho řešení. V tomto ohledu je však připravenost a přínos pedagogických pracovníků součástí širšího systematického přístupu.

Ekologie a ochrana životního prostředí pronikla podstatněji do osnov středních i základních škol i předškolní a mimoškolní výchovy. V tomto ohledu je patrný nárůst aktivit zaměřených na ochranu životního prostředí a na základě našeho šetření je patrné, že je tato oblast pracovníky s dětmi považována za jednu z priorit.

Mezi pracovníky s dětmi a pedagogy je dosud patrné nedocnění významu rozvoje informatiky a využívání nových informačních technologií. Chybí dostatek kvalifikovaných lidí,

kteří by již na základních školách, ve střediscích volného času či zařízeních typu Informačních center mládeže učili děti získávat a pracovat s informacemi.

Chybí větší otevřenost zařízení pro volný čas zvláště pro děti z ohrožených a rizikových skupin a pro skupiny mládeže, která je v zemích EU již určitým standardem. Pro tyto skupiny u nás stále chybí dostatek kvalifikovaných odborníků, kteří by se práci s nimi věnovali, což je podporováno i menší tolerancí k těmto skupinám.

Použité prameny :

Vzdělanostní profil vybraných skupin pracovníků s dětmi a mládeží, IDM 1999
Participace mládeže z pohledu pracovníků státní správy a pracovníků s dětmi a mládeží, IDM 1999
DDM jako subjekt sociální prevence, IDM 1998
Úmluva o právech dítěte (zpráva o výzkumné sondě IDM), IDM 2000
Mládež na prahu třetího tisíciletí, IDM 2000
Eurobarometr ČR 1998-2000, IDM 1998, 2000